

Planinski orel

// Tomaž Mihelič

Malo je živali, ki bi v človeških očeh odsevali toliko močne simbolike kot orel. Ob zvito lisico, urnega zajca in modro sovo se orel postavlja s svojo močjo in oblastjo. Občudovanje lahkotnosti njegovega letenja, velikosti, moči in lovnih spretnosti je stalnica v zgodovini človeštva. Med vsemi orli pa je verjetno največ občudovanj sprožil ravno planinski orel (*Aquila chrysaetos*), saj je njegova prostrana razširjenost omogočala, da so se ljudje z njim srečevali po večini severne poloble. Ta orel torej navdušuje tudi pri nas.

V živo se spomnim tistega peresa, ki sem ga kot otrok zavistno opazoval v hiši očetovega prijatelja Ivana. Primarno letalno pero je imelo primerljivo površino z mojim šolskim zvezkom in takrat je ni bilo stvari na svetu, ki bi si jo želel bolj kot takšnega orlovskega peresa. Ivana se nikoli nisem upal prositi zanj, sem pa po otroško sklenil, da bom takšno pero našel tudi sam.

Srečni dan je prišel ob koncu moje osnovne šole, ko sem s taistim Ivanom prvič obiskal Lisec. Čeprav je bilo pero, ki sem ga našel majhno, ni bilo pri meni nič manj vredno. Bilo je pero pravega orla. Lisec pa je bil tudi kraj, kjer sva se kasneje z orlom dodobra spoznala. V srednji šoli mi je bilo naklonjeno, da sem lahko Osredke in Lisec obiskal skoraj vsak vikend in skoraj vsakič je bil tam tudi planinski orel.

Planinski orel sicer ne živi samo v gorah, kot je Lisec. Najdemo ga skoraj povsod, kjer je obilica negozdnih, s človekom neposeljenih površin. In ker je to v Sloveniji po večini v goratih predelih, ga upravičeno imenujemo planinski. Največ planinskih orlov zato pri nas živi v alpskem svetu, najdemo pa ga tudi na obrobju dinarskih in kraških planot. Gnezda so navadno v odmaknjenih, mirnih predelih, po večini v zavetnem skalovju. Nepoznavalec jih bo zaman iskal v visokogorju, kjer se zaradi obilice preglednih, odprtih površin planinski orel najpogosteje zadržuje. Nasprotno ležijo gnezda nizko, pod lovišči in tako omogočajo prinašanje tudi nekaj kilogramov težkega plena v gnezdo. Kot odličan letalec se lahko orel po predaji plena brez večjega napora vrne v višje lege.

Na njegovem jedilniku so predvsem srednje velike živali, v velikosti planinskega zajca (*Lepus timidus*) ali ruševca (*Tetrao tetrix*). Največkrat lovi ob mraku, lovne taktike pa so zelo različne. Kadar je na lovu sam, skuša plen presenetiti z letanjem tik ob terenu, v kritju drevih in grmov in naglim šviganjem prek grebenov. V takem času imamo največ možnosti, da se bomo z orlom srečali zares od blizu, saj njegovo vidno polje v zraku ni dosti boljše od našega na tleh. Da pa je pri takem lovu lahko uspešen, se ima zahvaliti bliskovitim refleksom. Spet je bil greben Lisca tisti, ki mi je to pokazal v živo. Ko sem pred leti nameraval pogledati

2

3

čez sedlo pod vrhom, je iz nasprotne strani s podobno željo priletel orel. Zagledala sva se na nekaj metrov, s tem da je on odvil nazaj tako hitro, da se izza roba ni pokazala niti cela silhueta. Srečanje je po moji oceni trajalo manj kot pol sekunde.

Kadar orel ni uspešen pri jutranjem lovu, ga lahko pogosto opazujemo pri pregledovanju terena z večjih višin v upanju, da bo našel mrhovino ali pa naključno priložnost za ulov. Najbolj zanimivo pa je gotovo opazovanje usklajenega orlovskega para pri lovu. Gre za kombinacijo nizkega reliefnega leta, ki ga izvaja eden, drugi pa mu sledi nekaj deset metrov za njim, malo višje nad terenom. Višina slednjemu omogoča, da strmoglavi na plen v primeru, ko je bil prvi s tehniko presenečanja plena neuspešen.

Čeprav je planinski orel odličen lovec, se dostikrat hrani z mrhovino. Pozimi mrhovina pogosto zavzema celo večinski delež njegove prehrane. Zanimiva so bila opazovanja orlov, ki so se hranili z ostanki drobovja, ki so jih po ustrelitvi živali v gorah pustili lovci. Navadno se je orel prikazal visoko v zraku takoj po strelu, zaokrožil in odšel. Nekajkrat sem nato uro do dve zatem opazil orla, kako je priletel nizko, točno na mesto ustreljene živali in uspešno našel ostanke drobovja.

Količina hrane navadno narekuje številčnost planinskega orla. Hrana je pogosto orlu tudi nedostopna kot posledica gozdne vegetacije ali prisotnosti človeka. V slovenskih Alpah so gnezda sosednjih parov planinskih orlov med seboj oddaljena navadno med pet in 10 kilometrov. Vsak par pa se zaradi lova na istem območju srečuje še z enim problemom, tekmovanjem znotraj vrste (oz. para). Osebek iz para tako nehote pleni živali, ki bi jih lahko plnil njegov partner in mu s tem otežuje lov. Planinski orli so v evoluciji »iznašli« izvirno rešitev. Samec je bistveno manjši od samice in tako lovi manjše živali, zaradi svoje majhnosti in posledične okretnosti pa je v lovu nanje tudi veliko uspešnejši. Nasprotno pa samica lovi večji plen.

Gnezdenje planinskega orla se v naših razmerah začne zgodaj, navadno v marcu. Takrat samica znese eno do dve jajci v skrbno pripravljeno gnezdo. Prek zime orlovski par obiskuje večino svojih gnezd v teritoriju in tista, ki so primerna za gnezdenje zaradi primernosti lovišč in miru, tudi skrbno obnavlja. Čez zimo vanje prinaša predvsem vejevje, tik pred gnezditvijo pa gnezdo postelje z mehkim, pretežno travnatim materialom. Predvsem v bližini izbranega gnez-

da in na mejah teritorija lahko pozimi opazujemo značilen valujoči teritorialni let. Ptica se na veliki višini s skoraj popolnoma zloženimi perutmi prepusti prostemu padu. Po sto ali več metrih hitro obrne, njena hitrost in s perutmi dodana energija ob zavoju, pa jo brez dodatnega zamahovanja s perutmi požene na začetno višino. Včasih orel na mrtvi točki na vrhu niti ne odpre peruti, ampak dopusti, da ga premaga gravitacija in tako svoj teritorialni let ponovi tudi nekaj desetkrat. Teritorialni leti odraslih osebkov, ki sem jih opazoval, so imeli mrtve točke navadno visoko nad okoliškim terenom in so s tem omogočali, da so bile ptice dobro vidne svojim sosedom. Še višje kot teritorialni let pa lahko opazujemo svatovski let para. Tudi če smo visoko v gorah, nam lahko pomladno razigran par zaradi višine izgine izpred oči.

V obdobju valjenja, ki traja mesec in pol, je orlovski par manj opazen. Pri valjenju se partnerja izmenjujeta, ko pa se mladič izvali, zanj skrbi pretežno samica, samec pa tudi v tem času skrbno prinaša hrano v bližino gnezda. Kljub temu, da se v večini primerov na gnezdu izvalita dva mladiča, gnezdo po večini zapusti samo eden. Mladič navadno iz gnezda poleti sredi poletja in se še nekaj tednov zadržuje neposredno ob gnezdišču. Takrat bomo sicer zelo tihega ptiča tudi najlažje slišali.

Razširjenost in številčnost planinskih orlov tudi pri nas večinoma omejuje gozd. Planinski orel zato ne gnezdi na goratem, gozdnem masivu Pohorja, čeprav se tam pojavlja. V Sloveniji pa je v zadnjem času planinski orel soočen s povsem novim virom ogrožanja. Na kar treh njegovih redkih izvenalpskih gnezdiščih so investitorji izrazili željo po postavitvi vetrnih elektrarn. Čeprav je evropska zakonodaja, ki ščiti ravno orla na območjih pomembnih za ptice (SPA) jasna in vpliv tovrstnih gradenj nanj že velikokrat dokazan, je čutiti, da prevladuje moč denarja nad trdnimi naravovarstvenimi argumenti. Simbolična moč orla se kot kaže počasi umika argumentu moči v popolnoma novi dimenziji. In kaj se spremeni, če orel iz narave izgine? Na papirju to najlažje ponazorimo z zamenjavo črke a v besedi narava. Črka »a«, kakršno poznamo danes, je namreč svojo obliko dobila na podlagi silhuete sedečega planinskega orla. Če jo zamenjamo z aktualnim tekmeccem, se nam lepo zvoneča narava spremeni v neprepoznavno besedo nĕrĕvĕ?! Sprememba v naravi sami pa je najbrž še večja. ●

1: Planinski orel (*Aquila chrysaetos*) iz oči v oči. Poleg velikosti in moči, ki ju združuje planinski orel, je bil tudi njegov odlični vid tisti, ki je v očeh človeka ptico postavil še za stopničko višje. foto: Tomaž Mihelič

2: Planinski orel v enem letu zamenja samo majhen delež letalnih peres. Veselje ob najdbi peresa je zaradi tega še večje. foto: Tomaž Mihelič

3: Starost planinskega orla najlažje določimo v letu. Mladostne osebeke (na sliki) prepoznamo po kontrastnem perju z značilno belino v perutih in repu. Z leti se belina zmanjša in navadno popolnoma izgine šele pri osebkih starih sedem in več let. foto: Aleš Jagodnik